

دائرة المعارف حبان زین اسلام

جلد ۱

آب

سرپرستار متن انگلیسی
جان ل. اسپوزیتو

ترجمه و تحقیق و تملیق
زیر نظر

حسن طارمی، محمد دشتی، مهدی دشتی

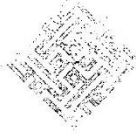

نشر کتاب مرجع

نشر کتوب

تهران ۱۳۸۸

فہرست مصنفکاران این مجلہ

الف- معادل یابی، تنظیم و توضیح مدخل ہا
نگار نادری

ب- ترجمہ مقالات

محمد فاطمیان	یوسف ابادری
مہدی فاطمیان	مہدی افشار
مراد فرہادپور	محمد باقری
سید مجید قافلہ باشی	ولی اللہ برزگر کلیشمی
حمیدہ کوکب	سعید پیشداد
سیدعلی مرتضویان	محمد تقی زادہ
سپیدہ معتمدی	صمد چینی فروشان
مجتبی منشی زادہ	علی اصغر خندان
افسانہ منفرد	ہلن خوش چین گل
سید حسین میرجلیلی	شہناز رازپوش
نگار نادری	محمد رفیعی مہرآبادی
محمد جنواد ناطق پور	محمدعلی صالحی
سید عباس ہاشمی	حسن طارمی راد
محمد منصور ہاشمی	ہدایت علوی تبار
لیلا ہوشنگی	علی فاطمیان

ج- مقابله ترجمہ و ویرایش

نگار نادری

سپیدہ معتمدی
مجتبی منشی زادہ

د- ویرایش علمی، تحقیق و تعلیق (ہیئت ویراستاری)

حسن طارمی راد
محمد دشتی
مہدی دشتی

ه- ترجمہ کتابشناسی

مستورہ خضرائی

و- گزینش و آمادہ سازی تصاویر

معمومہ میرسعیدی

ز- ضبط اعلام

کبری محمدی تکیہ

ح- امور هنری

مسعود نجابتی (طراح گرافیک) علی لبافی (بازبینی فنی و اجرای هنری)

ط- آمادہ سازی فنی

سہیلا اسدی باہر (صفحہ آرا)
مہناز خلیج اسماعیلی (نمونہ خوان)
فریبرز رسولی (پیگیری حروف نگاری)
اکرم رضایی (نمونہ خوان و ویراستار فنی)
اعظم رمضانپور سیمجانی (حروف نگار)

ی- امور اجرایی

وحید وکیل

سید مصطفی سیفی

موضوعه دراج	بازرگان، مهدی	انگلتان پلا اسلام مالزیاسه آیم	انگلیس و اسلامی، قانون
مهدی افشار	تکمه	دیویدگیل مارتین	انور ابراهیم
محمد دشتی	بازیها و ورزش	محمد رفیعی مهر آبادی	انور پاشا
ارلین هاجلین حقی	باسمه چیان	فضل الله جمیل	اوزال، تورگوت
مهدی افشار		لیلا هوشنگی	اوگاندا
جان اس. شوپرلین		فیروز احمد	اهل بیت
انجیل		سعید پیشداد	اهل حل و عقد
سپیده معتمدی	باغها و مناظر	هوارد ا. رید	اهل کتاب
جون نابوروف	اشکال سستی	سعید پیشداد	ایالات متحده آمریکا
مهدی افشار	اشکال باغهای امروزی	عمری ایچ. کورکوله	ایران
فیر چایلد راگنز	اشکال باغهای امروزی	سعید پیشداد	ایمان
مهدی افشار	پالکان، دولتها	ماریلین الین هگکند	باب
انکساندر پوپویویچ		هیأت وراستاری	بایبگری
سعید پیشداد		وائل خلاق	بازار
رادنی ویلسن	بانک توسعه اسلامی	سعید پیشداد	
سیدحسین میرجلیلی	بانک و بانکداری	رونالد ل. تیلر	
رادنی ویلسن		ولی الله بزرگ کلیمشی	
سیدحسین میرجلیلی		ایون یازیک حداد، چین	
محسن اس. شان و عباس	تکمه	اسمیت	
میرآخور		نگار نادری	
بهرین ← کشورهای خلیج فارس		شاهرخ انجوی	
بختارا، خانان ← خانان بختارا		افسانه منفرد	
افتخار زمان	بدعت	مستصر میر	
مهدی افشار		هدایت علوی تبار	
پائول جی. ماکنارلا	برادران جمهوری خواه	دنیس مک اوئن	
محمد تقی زاده		حمیده کوکب	
درور زوی	برده داری	دنیس مک اوئن	
سیدعباس هاشمی		حمیده کوکب	
ژانو نخوزه ریس	برزیل	مایکل م. جی. فیستر	
سید سعید قافله باشی		سیدحسین میرجلیلی	

هرزگوین، یا در بر می‌گرفته، اما زمانی که تشکلهای عمومی و مذهبی پس از رکود شدید در اقتصاد یوگسلاوی و سقوط حکومت کمونیستی رشد یافته، ناگهان این سرکشی ممتاز از میان رفته. حوادث اخیر در یوگسلاوی پیشتر به شکلهای مختلف بر سه گروه اصلی مسلمان تأثیر گذارده است.

در مقدونیه، مسلمانان مسطحی به دنبال ایجاد پیوندهای محکمتر با همسایگان غیرمسلمان خویش اند. مهمتر از همه، آنان در جستجوی آزاد کردن خویش از چنگ مسلمانان آلبانیایی کوزوو هستند که در مجتهدان گروههای بزرگ به مقدونیه شری و جنتری مهاجرت می‌کنند.

در کوزوو به سبب دشمنی دیرینه میان صربها و آلبانیاییها که در دوران حکومت کمونیستی به اوج اشتقاقی رسید، موقعیت انتقار آمیزی وجود دارد. واقعاً غیرممکن است که در مورد وضعیت مذهبی کشوری جامعه آلبانیایی اظهار نظر دقیقی کرد، زیرا تأکید بر ملی‌گرایی آلبانیایی، مباحثه عمومی را انحصاری می‌کند و تسخیر و تحلیل در مورد نفوذ واقعی مساجد و انجمنهای صوفیانه را دشوار می‌سازد.

در بوسنی و هرزگوین، پس از تأسیس حزب اقدام دموکراتیک^۱ توسط علی عزت بگوریچ که نظریه‌هایش به روشنی در دو کتاب «بیانیه اسلامی»^۲ (۱۹۷۰م) و «اسلام در میان شرق و غرب»^۳ (۱۹۸۰م) ترجمه انگلیسی در ۱۹۸۴م ارائه شده، اسلام با سیاست در آمیخته است. عزت بگوریچ، جوامع گوناگون مسلمان در بوسنی را به سویی یک «اتحاد مقدس» سوق داده است، گرچه بسیاری از آنان قبلاً برای هر نوع فعالیت مذهبی، شور و حرارت اندکی نشان داده بودند. اما اکنون وضع به گونه‌ای دیگر است؛ به همین صورت، صربهای ارتدوکس

و کرواتهای کاتولیک نیز به ملی‌گرایی شدید بازگشته‌اند که از سوی کلیساهای متبوعشان تقویت می‌شود. این جنبشهای فرقه‌ای مورد بهره‌برداری رهبرانی است که سابقاً همه از نخبگان سیاسی هرادار تپو بوده‌اند، و به جنگ تکان‌دهنده‌ای انجامیده است که در بهار ۱۹۹۲م آغاز شد.^۴

[... آلبانی]

منابع:

1. Clayer, Nathalie. *L'Albanie, pays des derviches: Les ordres mystiques musulmans en Albanie à l'époque post-ottomane, 1912-1967*. Berlin and Wiesbaden 1990.
2. Kaltonaki, A. "The Pomak Dilemma". In *La transmission du savoir dans le monde musulman périphérique, lettre d'information*, no. 13, p.122-130. Paris 1993.
3. Lederer, G. "Islam in Hungary". *Central Asian Survey* 11.1 (1992): 1-23.

<اسلام در مجارستان>

4. Popović, Alexandre. *L'Islam balkanique: Les musulmans du sud-est européen dans la Période post-ottomane*. Berlin and Wiesbaden 1986.

این اثر، تضاد جامع درباره جوامع مسلمان جنوب شرق اروپا به همراه یک کتاب‌شناسی کامل تفسیری با ذکر هر کشور و تاریخ آن ارائه می‌کند.

5. Popović, Alexandre. *les musulmans yougoslaves, 1945-1989: Médiateurs et Métaphores*. Louvain 1990.

الکساندر پوپویچ / ترجمه از فرانسه به انگلیسی: هری م. ماتئوس جونیور^۵

بیانیه توسعه اسلامی^۶، یک نهاد کمک‌کننده

1. Democratic Action Party
2. The Islamic Declaration
3. Islam between East and West
4. این جنگ طولانی که با جنایتهای بسیار دشمنان صربها علیه مسلمانان همراه بود و منجر به مداخله نیروهای اتحادیه اروپا و همچنین آمریکا گردید، علی‌رغم وجود اکثریت جمعیت مسلمان بوسنی و هرزگوین، سرانجام به ایجاد فدراسیون «بوسنی و هرزگوین» با رسمیت بخشیدن به مسلمانان، صربها و کرواتها منتهی گردید.
5. Alexandre Popović
6. Harry M. Matthews, Jr.
7. ISLAMIC DEVELOPMENT BANK

به دنبال توافق میان دولتهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی^۱، بانک توسعه اسلامی عملیات خود را در ۱۳۵۴ ش/ ۱۹۷۵ م آغاز کرد. بیشتر تأمین مالی اولیه بانک دارای ماهیت تأمین مالی تجاری و کوتاهمدت بود. در نتیجه چهاربرابر شدن قیمت‌های نفت در ۱۳۵۳ ش/ ۱۹۷۴ م بسیاری از کشورهای اسلامی در تأمین مالی واردات نفت خود و موازنه پرداختهای مالی شدیداً دچار مشکل گردیدند. اوج رونق نفتی ممکن بود به کشورهای اسلامی عضو سازمان کشورهای صادرکننده نفت^۲ (اوپک) کمک کند ولی مسائلی برای دولتهای اسلامی پرجمعیت ایجاد می‌کرد. یک راه‌حل روشن که از سوی بانک توسعه اسلامی ارائه گردید، فراهم نمودن تأمین مالی مرقت^۳ بود که به طرفین وارد کننده و صادر کننده نفت کمک می‌کرد.

با استفاده از اصل سرمایه (بازفروش یا مشخص نمودن عایدی)، بانک توسعه اسلامی نفت یا فرآورده‌های نفتی را از طرف کشور وارد کننده خریداری نموده و کشور وارد کننده معمولاً ظرف ۱۸ ماه به بانک بازپرداخت می‌کرد. افزایش قیمت نفت خیلی کمتر از نرخهای تجاری مسوده و مستطقی با روشهای تأمین مالی استیجاری (Concessional Finance) نهادهایی مانند بانک جهانی^۴ بود. از آنجا که بازپرداخت برحسب دینار اسلامی تعیین شده بود، این امر بر کشورهای که نرخ برابری ارز آنها کاهش یافته بود فشار مالی مضاعفی تحمیل کرد. این مسئله در دهه ۱۳۵۰ ش/ ۱۹۷۰ م که اغلب کشورهای دارای کسری، دارای کترلهای ارزی شدیدی بودند، کمتر گریبانگیر کشورها بود ولی با آزادسازی اقتصادی و نرخهای ارزی که بازار آن را تعیین می‌کرد (با نرخ ارز شناور)، هزینه بازپرداخت تسهیلات برحسب ارزهای معتبر^۵ افزایش یافت.

جاذبه تأمین مالی تجاری بر اساس مزایه اینست که اعتبار در گردش است و بانک می‌تواند پول خود را

(Aid Insulation) مستحضر به قبرد است که تمام سرمایه‌گذاری آن بدون بهره است و از تکنیکهایی برای تأمین مالی استفاده می‌کند که در شریعت اسلام مجاز شمرده شده است. بانک توسعه اسلامی، یک مؤسسه مالی است که به توسعه کشورهای اسلامی کمک می‌کند، نه اینکه یک مؤسسه خیریه یا یک بانک تجاری باشد. در حین حال تمامی هزینه‌های خود را از متقاضیان تسهیلات مالی مطالبه نمی‌کند، به همین جهت بیشتر موارد تأمین مالی بانک برای کشورهای اسلامی به صورت یارانه‌ای است. سرمایه بانک در اوایل ۱۳۷۲ ش/ ۱۹۹۳ م بیش از ۲ میلیارد دینار اسلامی بوده است که تمامی آن توسط دولتهای کشورهای اسلامی فراهم شده است. یک دینار اسلامی، واحد محاسبه بانک توسعه اسلامی، متادل با یک «حق برداشت مستحضر»^۱ «صندوق بین‌المللی پول»^۲ است که تقریباً ۱۴۵ دلار آمریکا ارزش دارد. عربستان سعودی بیش از یک چهارم سرمایه اولیه بانک را پذیرفته‌اند. بانک در جمله سه مرکز اصلی بازرگانی عربستان سعودی محسوب می‌شود. سایر دولتهای عرب صادرکننده عمده نفت - لیبی، کویت و امارات متحده عربی - سهامداران عمده بانک‌اند و معمولاً اکثریت حق رأی را در اختیار دارند، هر چند تصمیمها معمولاً بدین طریق اتخاذ نمی‌شود. چهل و پنج دولت اسلامی در بانک عضویت دارند که همگی آنها یا اغلب جمعیت کشورهای مسئله‌اند یا اینکه بزرگترین اقلیت جمعیتشان، مانند اوگاندا، مسلمان می‌باشند. پاکستان، اندونزی و مالزی بیشترین پذیرفته‌نویسی سرمایه بانک را در میان کشورهای غیرعرب به خود اختصاص داده‌اند، ولی ترکیه بیشتر از سایر کشورهای عضو با بانک سروکار داشته است و حتی ایران نیز به‌رغم اختلافات سیاسی با چند دولت عرب عضو بانک، به عضویت بانک توسعه اسلامی در آمده است.

1. Special Drawing Right 2. International Monetary Fund 3. Organization of the Islamic Conference

4. Organization of Petroleum Exporting Countries (O.P.E.C)

5. Bridging Finance (تأمین مالی موقت، وامی است کوتاه مدت که تا زمان دستیابی به تأمین مالی طولانی‌تر اعطا می‌گردد)

6. World Bank 7. hard currency

مسترد کنند. از آنجا که بانک توسعه اسلامی یک نهاد سپرده پذیر نیست و نمی‌تواند طبق مقررات مرسوم در بازارهای مالی بین‌المللی استقراض نماید، منابع بانک محدود به سرمایه‌های است که اعضای بانک آن را در اختیار بانک گذاشته‌اند تا آن را در عملیات خود به کارگیرد. اگر تأمین مالی پرداخت شده، بازپرداخت نشود و به صورت بدی بد در آینده منابع بانک جهت تأمین مالی طرحهای جدید، به سرعت تمام می‌شود.

بنابراین بانک توسعه اسلامی در باره مشارکت سهمی درازمدت از طریق مشارکت (مشارکت در سود و زیان) بسیار محتاط بوده و در تأمین مالی مشارکت از طریق مضاربه که در آن یک طرف منابع مالی و طرف دیگر مهارت‌های مدیریتی یا کارفرمایی فراهم می‌کند، در موارد اندک همکاری کرده است. مسئله این است که بویژه در کشورهای اسلامی فقیر که فاقد بازارهای بورس اوراق بهادارند، چگونه سرمایه پس گرفته شود. مشارکت سهمی عمدتاً در نهادهای دولتی از قبیل: بانکهای توسعه ملی یا شرکتهای یاد شده مانند «سیمان اردن»^۱ بوده است.

وامهای درازمدت بدون بهره به پروژه‌هایی اعطا می‌شود که دارای اثرات موم اقتصادی - اجتماعی باشند از قبیل: جاده‌ها یا طرحهای آبیاری. تأمین مالی همچنین برای بیمارستانها، مدارس و سایر پروژه‌های اجتماعی پرداخت شده است.

این تسهیلات برای دوره‌های زمانی حداکثر ۳۰ ساله است و تنها کارمزد برای جبران هزینه‌های بانک دریافت می‌شود. بیش از ۷۵۰ میلیون دلار بدین طریق وام داده شده است که در اغلب موارد به صورت تأمین مالی مشترک با سایر مؤسسات مالی مانند بانک جهانی یا صندوقهای متعدد توسعه کشورهای عرب خلیج فارس انجام شده است.

از اواسط دهه ۱۳۶۰ ش/۱۹۸۰ م بانک توسعه اسلامی، اغلب تأمین مالی خود را در روشهای فروش اقساطی^۲ و اجاره متمرکز نموده است. هردو روش تأمین مالی در حقوق اسلامی مجاز است. در ۱۳۶۹ ش/۱۹۹۰ م بیش از ۶۰۰ میلیون دلار تسهیلات برای اجاره

تجهیزات در ۶۰ مورد فعالیت جداگانه پرداخت شده است و مبلغ مشابهی نیز برای فروش اقساطی پرداخت گردیده است. معمولاً ترتیبات یاد شده در یک دوره پنج‌ساله است، هرچند بانک توسعه اسلامی در باره دوره زمانی بازپرداخت بسیار انعطاف پذیر است و آمادگی مذاکره دارد.

بانک توسعه اسلامی تلاشهای زیادی جهت حمایت از فقیرترین کشورهای اسلامی، مانند بنگلادش و مالی و تجربه بدعمل آورده است ولی تأمین مالی فقط یکی از محدودیتهای متعدد توسعه است که این دولتها با آن مواجه‌اند. در این کشورها مشخص نمودن پروژه‌ها با هر توانی بسیار مشکل است و مقامات دولت محلی برای مطرح نمودن درخواست مساعدت بر اساس درک صحیح از شرایط کشورشان یا ناتوانند یا بدان تمایلی ندارند. بانک توسعه اسلامی مانند سایر مؤسسات بین‌المللی اقدام به اعطای کمک فنی در طراحی و اجرای پروژه می‌نماید. این کار غالباً میان مشاوران متخصص به مناقصه^۳ گذاشته می‌شود و در چنین مواردی بانک از رویکرد کاملاً حرفه‌ای تبعیت نموده و در موارد لزوم به دنبال رایزنی مستقل در خارج از بانک است. بانک در تصمیم‌گیری خود برای تأمین مالی و کمک فنی از مواد اساسنامه خود پیروی می‌کند و در مقابل فشارهای سیاسی تسلیم نمی‌شود.

طی سالهای اخیر، بانک توسعه اسلامی گامهای آزمایشی جهت تهیه سرمایه جدید برداشته و ابزارهای مالی اسلامی را که در سطح بین‌المللی قابل قبول باشد توسعه داده و ارتباط نزدیکی با بانکهای تجاری اسلامی برقرار نموده است. بانک توسعه اسلامی، توان ایفای نقش به‌عنوان بانک مرکزی برای این نهادهای بازرگانی را داراست. مجموعه استناد و اوراق بهادار بانکهای اسلامی در ۱۹۸۷ میلادی چاپ شد تا به جذب وجوه از بانکهای تجاری اسلامی و ارائه ابزار نقدی سودآور و مطمئن بپردازد که بانکهای اسلامی می‌توانند آن را نگهداری نمایند. بیش از ۶۵ میلیون دلار پذیرفته‌نویسی شد و وجوه جمع‌آوری شده جهت تأمین مالی تجارت اسلامی بر

1. deposit - taking 2. Jordan Cement 3. installment sale 4. tender

منابع:

1. Iqbal, Munawar. *Distributive Justice and Need Fulfillment in an Islamic Economy*. Leicester 1988.
>عدالت فراگیر و تأمین نیاز در یک اقتصاد اسلامی<
دیدگاهی اسلامی درباره فقر و مشکلات توسعه.
2. Meenai S. J. *The Islamic Development Bank A Study of Islamic Cooperation*. London 1990.
>بانک توسعه اسلامی: بررسی همکاری اسلامی<؛ گزارشی جامع، هرچند غیرانتقادی، از اولین دهه بانک.
3. Wilson, Rodney. *Banking and Finance in the Arab Middle East*. London 1983.
>بانکداری و سرمایه گذاری در خاورمیانه عرب<؛ در این کتاب، بانک توسعه اسلامی در فصل چهارم مورد بررسی قرار گرفته و در فصل هفتم این بانک با آژانسهای توسعه عربی مقایسه شده است.
4. Wilson, Rodney. "The Islamic Development Bank's Role as an Aid Agency for Moslem Countries". *Journal of International Development* 1.4 (October 1989): 444-466.
>نقش بانک توسعه اسلامی به عنوان یک آژانس امدادی برای کشورهای مسلمان<؛ این اثر، فعالیتهای بانک را برمی شمارد.
5. Uzair, Mohammad. "Central Banking Operations in an Interest-Free Banking System". In *Monetary and Fiscal Economics of Islam*, edited by Mohammad Ariff. Jeddah, 1982, p. 211-236.
>عملیات بانکداری مرکزی در یک سیستم بانکداری بدون بهره<؛ شامل: نقش گسترده ای که بانک می تواند در ارتباط با بانکهای تجارت اسلامی داشته باشد.

/ راهنی ویلسون /

بانکها و بانکداری^۵، بانکداری نوین در جهان اسلام، ابتدا در اواسط قرن نوزدهم ایجاد شد. البته فعالیتهای واسطه گری مالی در جهان اسلام، جدید نبود؛ در اقتصاد پیچیده بازرگانی مسلمانان، مدت مدیدی از

مبایضاضمانه قیمت مرابحه استفاده شد؛ سود حاصله بر طبق مضاربه تقسیم می شود.

در ۱۳۶۵ ش / ۱۹۸۶ م جهت تأسیس صندوق واحد سرمایه گذاری^۱ مراقت شد و بعد از ۳ سال مطالعه و مشورت با حقوقدانان اسلامی، صندوق یاد شده فعالیت خود را آغاز کرد. بانک توسعه اسلامی به عنوان مضارب (مدیر) برای وجوه فراهم شده به وسیله بانکهای تجاری اسلامی، در کشورهای اسلامی و بازارهای بین المللی سهام، سرمایه گذاری می نماید. سهام می تواند در لندن، نیویورک و توکیو خریداری شود، ولی سرمایه گذاری باید در شرکتهایی صورت گیرد که فعالیشان برای مسلمانان قابل قبول (حلال) باشد. به عنوان مثال شرکتهای الکترونیک و ارتباطات، قابل قبولند. کارخانه آبجوسازی یا سایر شرکتهایی که به تولید و فروش نوشابه های الکلی می پردازند، به وضوح قابل قبول نیستند.

گامهای ابتکاری دیگری در حال طرح ریزی است. بانک توسعه اسلامی امکان پذیری طرح بیمه اعتبار-صادراتی جهت تشویق تجارت میان کشورهای اسلامی و ایجاد واتحادیه اسلامی تسویه چکها^۲ را بررسی نموده است. علاقه وافری در جمهوریهای اتحاد جماهیر شوروی سابق که اکثریت جمعیتشان مسلمان است، جهت تجارت یا سایر کشورهای اسلامی وجود دارد. انتظار می رود برخی از این کشورها سهام داران بانک توسعه اسلامی شوند و صلاحیت لازم برای دریافت کمک مالی اسلامی را پیدا کنند بانک توسعه اسلامی نهادی کاملاً تثبیت شده^۳ است که در مصاف با بانکداری بین المللی محترم شمرده می شود. بانک توسعه اسلامی دستاوردهای بسیاری داشته است و احتمالاً نقش آن، هم از نظر پوشش جغرافیایی و هم از لحاظ انواع تسهیلات مالی اسلامی که به اعضا اعطا می کند در سالهای آتی افزایش می یابد.

[به اقتصاد بانکها و بانکداری (مقاله نهادهای اقتصادی)]

1. Unit Investment Fund 2. Multilateral Islamic Clearing Union 3. Well-established 4. Rodney Wilson
5. BANKS AND BANKING